

Challenges and Opportunities (307-324) autora Olivera Coxa, propitkuje kako se rastući akademski interes za 18. stoljeće može prevesti u praktično iskustvo današnjega posjetitelja povijesnih kuća iz toga razdoblja. Identificira izazove zbog kojih je taj prijenos ipak slab, poput ograničenih resursa, slabe stručnosti kuratora i otežanoga pristupa relevantnom materijalu (članci skriveni iza *paywalla*). Unatoč svemu navedenom, predviđa svijetlu budućnost ovom vidu diseminacije povijesti.

Zaključak urednika knjige, *Conclusion: Assessing Eighteenth-Century Domestic Space* (325-330), zaključuje da ova kolekcija radova svojim interdisciplinarnim pristupom približava čitatelju dom 18. stoljeća kao mjesto na kojem su se javni i privatni identiteti presijekali i kroz faktografske podatke i kroz književnost. Pritom ističu važnost materijalne kulture u definiranju domaćega prostora, prvenstveno srednje klase i elita, ali također pozivaju na daljnje usmjeravanje pozornosti na niže slojeve društva.

Goran Ovčariček

Dragana Grbić, Harald Heppner, Konrad Petrovsky, ur., *Yearbook of the Society for 18th Century Studies on South Eastern Europe: Secularisation between the Adriatic and the Carpathians / Säkularisierung zwischen Adria und Karpatenbogen 8* (2025), 210 stranica

Ovo osmo izdanje godišnjaka Društva za proučavanje 18. stoljeća u jugoistočnoj Europi usredotočeno je na temu sekularizacije između Jadranskoga mora i Karpata. Kao što urednici ističu u uvodu (7-17), historiografija jasno pokazuje da je sekularizacija osporavan i ambivalentan fenomen, otvoren za višestruke interpretacije i, posljedično, predmet rasprava. Tijekom vremena pojam

je poprimio različita značenja, pri čemu je njegovo moderno razumijevanje nastalo u 18. stoljeću, posebice u razdoblju Francuske revolucije. Danas postoji široki konsenzus u stručnom području da je sekularizacija ključna odrednica europske modernosti. Cilj ovoga zbornika radova stoga je istaknuti važnost kontinuiranih razmatranja o sekularizaciji te ih predstaviti u studijama slučaja koje odražavaju aktualni znanstveni diskurs. Urednici usmjeravaju ove studije slučaja na sekularizaciju u kontekstu jugoistočne Europe. Iako je sekularizacija započela u zapadnoj Europi, postupno se proširila i na druge regije, uključujući jugoistočnu Europu. Kao takav, povijesni i teritorijalni kontekst razdoblja odigrao je važnu ulogu u oblikovanju načina na koji je sekularizacija prihvaćena (ili nije) unutar društava pod upravom habsburških, venecijanskih i osmanskih vlasti. Također je naglašena disciplinarna dimenzija istraživanja s obzirom na to da se povijesni kontekst sekularizacije može povezati s pravnom poviješću i sociologijom. Osim toga, članci su napisani na njemačkom i engleskom jeziku, a autori dolaze iz različitih akademskih sredina diljem Europe, što dodatno ilustrira relevantnost zbornika za razumijevanje sekularizacije u 18. stoljeću u ovome manje istraženom dijelu Europe.

Prva tema koju obrađuju radovi jest ukidanje samostana i utjecaj sekularizacije na taj postupak. U svojem radu *Klosteraufhebungen in Innerösterreich – ein Überblick* (18-36) Peter Wiesflecker istražuje gospodarsko stanje samostana u Unutrašnjoj Austriji na pragu jozefinskoga ukidanja samostana. Detaljno opisuje što se dogodilo s arhivima i knjižnicama ukinutih vjerskih zajednica, kao i karijerama klera i monaha koji su bili aktivni u tim institucijama. Autor nudi obilje kvantitativnih podataka, jasno prikazujući opseg i posljedice reformi provedenih pod Josipom II., koje su u regiji doseglye vrhunac 1785. i 1786. godine.

Članak Dubravke Botica *Kirchenreformen und Säkularisierung in Kroatien im langen 18. Jahrhundert* (37-49) nadovezuje se na temu ukidanja samostanskih zajednica pristupajući joj iz umjetničko-povijesne perspektive i fokusirajući se na crkve i samostane u Hrvatskoj. Pomoću crteža i arhitektonskih planova vjerskih zgrada ilustrira kako su te građevine preuređene, s posebnim naglaskom na isusovce u Zagrebu i Varaždinu te pavlinski red u Lepoglavi. Građevine u urbanim sredinama često su sačuvane, a naglašena je njihova obrazovna funkcija – djelomično zato što je njihov fizički izgled pridonosio javnom gradskom pejzažu, oblikovanju urbanoga identiteta i simboličnoj povezanosti s Habsburškom Monarhijom. Nasuprot tome, vjerske institucije na seoskim prostorima bile su podložnije radikalnim promjenama, a mnoge su zgrade među ostalim prenamijenjene u vojne svrhe, kao što je bio slučaj sa samostanom u Lepoglavi.

Márta Velladics u radu *Klosteraufhebung in Ungarn unter der Regierung Josephs II.* (50-69) proučava utjecaj ukidanja samostana u Mađarskoj. Koristeći se pamfletima, registrima, tiskanim statistikama i ručno pisanim tablicama, istražuje provedbu i posljedice ukidanja samostanskih redova, s posebnim naglaskom na sudbinu redovnika, zgrada, knjižnica, namještaja i ostalih vjerskih predmeta. Njezin se rad stoga donekle može povezati s Wiesfleckerovim, što omogućuje potencijalnu usporedbu te pokazuje kako su se dvije regije unutar Habsburške Monarhije različito nosile s reformama i sekularizacijom. Koristeći digitalnu bazu podataka, Velladics nastoji rekonstruirati lokalne prakse i procedure vezane uz ukidanje, donoseći obilje kvantitativnih podataka u shematskom obliku.

Kurt Scharr se u radu „*Der Staat ist nicht in der Kirche; sondern die Kirche in dem Staate*“. *Der griechisch-orientalische Religionsfonds der Bukowina – ein Instrument von Säkularisierung und staatlicher Neuordnung*

im 18. Jahrhundert? (70-87) usredotočuje se na reformske procese u Bukovini, regiji smještenoj na području današnje granice Ukrajine i Rumunjske, koja je u 18. stoljeću postala novo područje Habsburške Monarhije. Bukovina se razlikuje od regija obrađenih u prethodnim člancima zbog svoje pravoslavne zajednice i dugotrajne povezanosti s Osmanskim Carstvom, koja je oblikovala njezine posebne tradicije. Godine 1783. osnovan je Pravoslavni religijski fond, koji je Crkvu stavio pod financijsku i upravnu kontrolu države. Scharr detaljno raspravlja o utjecaju tih reformskih procesa.

Druga ključna tema obrađena u zborniku tiče se društvenih reakcija na novu politiku države i Crkve. András Forgó u radu *Piarists and the Secularisation of Political Thought in late 18th Century Hungary* (88-105) povezuje sekularizaciju s katoličkim prosvjetiteljstvom fokusirajući se u radu na red pijarista i načine na koje su oni oblikovali svoje političke stavove na temelju sekularnih argumenata. Izvori koji su u središtu njegove analize uključuju djela utjecajnih talijanskih intelektualaca poput Ludovica Antonija Muratorija, radove radikalnih mađarskih reformatora poput Dugonicsa i Koppija, kao i pamflete iz Njemačke i Austrije koji su tada masovno tiskani i šireni te su tako dopirali do pismene i obrazovane klerikalne zajednice.

Ádám Hegyi (*Angst vor der Säkularisierung unter den Reformierten der Batschka und des Banats zwischen 1781 und 1791*, 107-118) obrađuje drugu temu usmjeravajući se na protestantske pokrete u Mađarskoj, čime pokazuje da reforme nisu izazvale reakcije samo u katoličkoj zajednici. Ističe kako su kritike religije nadahnute prosvjetiteljstvom utjecale na živote kalvinističkih zajednica te što je u praksi značila intervencija sekularne vlasti u crkveni život. Njegova analiza posebno se odnosi na regije Bačku i Banat od 1781. do 1791., kad su reforme bile najintenzivnije.

Treća tema u zborniku odnosi se na reforme kalendara i književnosti, s posebnim naglaskom na ograničavanje i ukidanje vjerskih blagdana. Dragana Grbić pristupa tim te-rezijanskim reformama u kontekstu Srbije i znatnoga smanjenja broja pravoslavnih blagdana, istražujući kako je stanovništvo nastojalo sačuvati vlastiti identitet i razliku od Katoličke crkve. U radu *Calendar Reform as Mechanism of Secularisation of the Serbian Society in the Habsburg Monarchy during the 18th Century* (119-141) analizom književnih djela istaknutih osamnaestostoljetnih srpskih autora kao što su Zaharija Orfelin, Jovan Muškatirović i Dositej Obradović, Grbić istražuje u kojim su slučajevima ti autori podržavali reforme, a u kojima su im se protivili, te ističe utjecaj Rusije kao uzora u provedbi reformi.

Greta Monica Miron u svojem radu *The Secularisation of Reading Practices in the Romanian Elite Milieus in Transylvania and Banat. History and Politics in Literary Garb (1800–1820)* (142-158) ističe nastojanja rumunjske elite u Transilvaniji i Banatu da povijesne i političke ideje proširi na širu javnost. Preko panegiričkih pjesmama, elegija i oda istaknutih rumunjskih autora iz 19. stoljeća ona objašnjava kako je nacionalistička politička ideologija, ukorijenjena u povijesnim argumentima – osobito u povezivanju rumunjskoga identiteta s njegovim podrijetlom u antici, konkretno u Daciji i s Trajanom – predstavljena u javnoj sferi.

Četvrti dio zbornika stavlja naglasak na nove mjere javnoga zdravstva uvedene u kontekstu sekularizacije. Rad Maje Katušić *Refining Venetian Public Health System in Dalmatia: The Case of the Plague in the Hinterland of Zadar in 1744* (159-174) raspravlja o mjerama koje su provodile mletačke vlasti u 18. stoljeću kroz studiju slučaja o situaciji tijekom epidemije kuge u kontinentalnom dalmatinskom selu Dobropoljci. Time se članak razlikuje od prethodnih jer promatra sekularizaciju u kontekstu Mletačke Republike, a ne Habsburške Monarhije. Kori-

steći se primarnim izvorom *Sopra la peste* Grgura Stratica, sačuvanim u Državnom arhivu u Zadru, Katušić pokazuje da su zdravstvene strategije koje su venecijanske vlasti osmislile za zaštitu stanovništva bile vrlo organizirane i dobro pripremljene. Iako je kler izgubio utjecaj uslijed sekularizacije, i dalje je imao važnu ulogu u podizanju svijesti i jačanju povjerenja javnosti u preventivne zdravstvene mjere.

Ivana Horbec u svojem radu *Medical Practitioners in the Croatian Lands under the Habsburg Rule during the 18th Century: Towards the State-Employed Experts (175-189)* analizira promjene u strukturama medicinskih praktičara u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji te Vojnoj krajini. Analizom uredbi lokalnih uprava, izvještaja medicinskih stručnjaka i dopisa sačuvanih u raznim arhivima Horbec istražuje kako je medicinska skrb u 18. stoljeću doživjela reformu i transformaciju pod upravom bečkoga dvora. Zaključuje da su medicinske reforme uglavnom bile dobro prihvaćene, nešto lakše u Vojnoj krajini, nego u Kraljevini. Nadalje, unatoč procesu sekularizacije, kler je zadržao važnu ulogu u društvu.

Peti i posljednji tematski blok zbornika dodatno naglašava interdisciplinarni pristup sekularizaciji, pri čemu se članak Tine Košak usredotočuje na njezine umjetničko-povijesne posljedice. U svojoj studiji *Growing Taste for Paintings of Secular Subjects in Carniola and Styria in the late 17th and early 18th Century* (190-208) analizira rastući interes za sekularizirane teme u umjetničkim djelima – poput krajolika ili mrtve prirode – umjesto tradicionalnih vjerskih scena, s posebnim osvrtom na procese u Kranjskoj i Štajerskoj. Postaje jasno da je umjetničko tržište u zapadnoj Europi, a osobito popularnost novih žanrova slikarstva koje su uveli umjetnici iz nizozemskih zemalja, snažno utjecalo na kupovinu luksuznih umjetničkih djela u bogatim obiteljima povezanim s bečkim dvorom.

Doprinosi uključeni u ovaj godišnjak jasno odražavaju ono što je već naglašeno u uvodu: da je sekularizacija iznimno složen i višeslojan koncept, otvoren za različite interpretacije. Svi članci pokazuju kako su reforme bile primljene u različitim sferama društva te koliko je to ovisilo o povijesnom kontekstu i teritorijalnim uvjetima. Raspravom o sekularizaciji u kontekstu jugoistočne Europe postaje jasno da je taj fenomen zahvatio mnogo širi prostor od same zapadne Europe, koja je donedavno najčešće bila predmet historiografske pozornosti.

Maja Perić

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 66 (2024), 521 stranica

Godine 2024. objavljen je novi, 66. broj časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*. Godišnjak započinje rubrikom *Uvodnik*, a sadrži četrnaest znanstvenih radova, dočim je u stručnom dijelu časopisa objavljena bibliografija radova objavljenih u časopisu između 2004. i 2023. godine (465-498), pet prikaza (499-516) te *In memoriam* posvećen prof. dr. sc. Miroslavu Bertoši (517-521).

U uvodnom slovu *70 godina djelovanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru (1954. – 2024.)* (1-4), a povodom velike obljetnice, akademik Nenad Cambi prikazao je najvažnije događaje koji su obilježili rad Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru tijekom posljednjih sedam desetljeća. Kronološki se navode predsjednici, voditelji i upravitelji, a od aktivnosti se posebice ističe bogata izdavačka djelatnost Zavoda. Doprinos u očuvanju kulturne baštine razvidan je iz organizacije brojnih znanstvenih, stručnih skupova i predavanja te plodonosne suradnje s drugim kulturnim institucijama u Zadru i Hrvatskoj.

Prvi znanstveni članak u ovom broju časopisa je rad Ane Konestre, Ranka Starca i Goranke Lipovac Vrkljan naziva *Rimska ara s Cickina na otoku Krku u kontekstu šovanja božice Dijane u ruralnim predjelima (sjeverne) Liburnije* (5-40). U radu se predstavlja i analizira nalaz rimskog žrtvenika posvećenog božici Dijani, pronađenog u kasnoantičkom sklopu na lokalitetu Cickini na otoku Krku. Autori predstavljaju epigrafski sadržaj i tipološke značajke nalaza te zaključuju da je riječ o zavjetnom žrtveniku, najstarijem dosad pronađenom rimskom votivnom spomeniku na otočkom području. Ovaj vrijedan nalaz autori smještaju u širi kontekst šovanja božice Dijane na području sjeverne Liburnije, ali i na širem području Carstva te donose nova saznanja o vjerskim praksama u ruralnim područjima.

Josip Faričić i Ivana Lončar autori su članka *Jadranski otoci u Općem izolaru svih otoka svijeta Alonsa de Santa Cruza* (41-81), u kojemu analiziraju prikaz hrvatskih otoka u djelu seviljskog povjesničara i kozmografa Alonsa de Santa Cruza iz 16. stoljeća. Nakon općih podataka o autoru i samom djelu, u radu se donosi prijevod poglavlja izolara o hrvatskim otocima, a potom slijedi njihova historijskogeografska i historijskokartografska analiza. Autori zaključuju da je Santa Cruzova slika o hrvatskim otocima bila oblikovana antičkim izvorima i ranonovovjekovnim kartama te da u metodologiji slijedi uobičajen obrazac predmoderne kartografije, koja je prethodila sustavnim izmjerama i geografskim istraživanjima.

U članku Zdenka Dundovića i Dragana Roše *Izvadak iz kronike zadarskog plemića Šimuna Cedulina (16. st.) – najstariji opis polarne svjetlosti na hrvatskome području i najstarije opažanje i zapis o pojavi Velikog kometa (C/1577 V1)?* (83-126) analizira se rukopis zadarskog plemića Šimuna Cedulina, koji je u svojoj kronici, osim povijesnih događaja vezanih uz Ciparski rat, opisao i neke astronomske i meteorološke događaje u Zadru i njegovu okružju. U prvom dijelu